

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТ ҚАДРИЯТЛАРИНИ ЎРГАТИШ

Абдулахатов А.Р.

Тошкент вилояти ЧДПУ доцент.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7546056>

Аннотация: Мазкур мақолада Олий таълим жисмоний тарбия ва спорт қадриятлари, ва унинг таълим тарбия масаласи таҳлил этилган. Қадриятларни ўрганиш, фаолиятини баҳолаш юзасидан хулосалар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: Жисмоний тарбия, спорт, қадрият, миллий қадриятлар, миллий спорт турлари, таълим-тарбия, аждодларимиз, ёш авлод, жисмоний сифатлар, соғлом турмуш тарзи.

Жисмоний тарбия ва спортнинг тарбиявий имкониятлари улкандир. Спорт ва қадриятлар соғлом авлод тарбиясининг муҳим омилларидан биридир. Ўзбекистон мустақил давлат сифатида шаклланиши ва унинг истиқлол сари дадил бориши ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, маданий маърифий соҳаларини янада такомиллаштиришни тақозо этади. Бу йўлда соғлиқни сақлаш, фан, маданият, техника, иқтисод, таълим-тарбия, жисмоний тарбия ва спорт ҳамда бошқа соҳаларда чуқур ислохотлар олиб бормоқда. Маълумки бу жараёнларни ҳозирги кун талаблари асосида ташкил қилиш ва бошқариш асосий мақсад ҳисобланади.

Қадим замонларда одамларнинг онги ва тафаккури бир оз саёз бўлсада, олам сирларини билишга қизиқиш кучли бўлган. Шунинг учун қадимга аждодларимиз ташқи куч билан ўзи ўртасидаги мувозанатни сақлашга интилиб, тез югуриш. тўсиқлардан ошиб ўтиш, узунликка сакраш, найза улоқтириш каби малакаларни ошириб, кучли, бақувват ва албатта соғлом бўлиб борган. Ана шу ҳаётий мувозанат жамият тараққиётига ҳам ўз таъсирини ўтказган. Аждодларимиз ҳаётида қўлланилган жисмоний сифатлар ўз қадриятини йўқотмай, балки уларни ҳаракатли ўйинлар тариқасида жисмоний маданият дарсларида қўлланиб келаётганини кўрамыз.

Ўсиб келаётган ёш авлодни жисмоний жиҳатдан соғлом, бақувват, мард ва жасур қилиб тарбиялашда, жамиятимизда соғлом турмуш тарзини қарор топтиришда жисмоний тарбия ва спортнинг аҳамияти бениҳоя каттадир.

Қадрият нима, уларнинг моҳияти нимадан иборат? Ушбу саволларга олимлар турлича жавоб берган бўлсада, уларнинг барчаси бир-бирига ўхшаш ва умумийликка эга. Бунинг боиси қадриятлар инсон ҳаётин билан боғлиқ ҳолда намоён бўлади.

Қадриятларни ўрганиш, уларни таҳлил қилиш борасида дунё олимлари қаторида Республика олимлари томонидан ҳам кейинги йилларда бир қанча илмий тадқиқот ишлари олиб борилган. Буларни илмий адабиётлар, мақолалар, рисоаларда учратиш мумкин. Бу борада академик Ж.Туленов, профессорлар М.Муродов, У.Қорабоев. И.Жабборов. Т.Жовлиев кабиларнинг ишлари эътиборлидир. Қадриятларнинг таълим-тарбиявий аҳамияти ҳақида профессорлар Х.Ҳомидов О.Мусулмонова. С.Нишонова, М.Имомова, М.Давлетшин. Н.Махмудов. С.Анамуродова, Д.Шарипова, Ф.Насретдинов, Т.Усмонхўжаев, Ҳ.Рафиев, А.Атоев, Р.Абдумаликов, Х.Мелиев, Ж.Тошпўлатов, Ў.Иброҳимов, Ф.Ахмедовларнинг ишлари алоҳида ўрин тутди.

Қадриятлар ўзининг моҳиятига кўра бир неча турга бўлинади. Инсон ва унинг ҳаёти энг олий қадрият ҳисобланади. Инсон бўлмаган жойда ҳеч бир нарсанинг кадр-қиммати бўлмайди. Шунинг учун ҳам инсон қадрини эъзозлаш, ҳаётини ҳимоя қилиш, соғлигини сақлаш ва мустаҳкамлаш, маданий савиясини ўстириш, умуман олганда соғлом турмуш тарзи кечиришини таъминлаш давлатимиз сиёсатининг асосий мақсади ҳисобланади. Бу борада Республикамизда мустақилликдан кейин кишиларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва миллий қадриятларини эъзозлаш, соғлом турмуш тарзи кечириши бўйича жуда катта ишлар амалга оширилди. Қадриятларни инсон ҳаёти учун хизмат қилишига қараб қуйидаги турларга бўлиш мумкин;

- табиий қадриятлар (ер, ер ости бойликлари, сув, ҳаво. ўсимликлар, ҳайвонот дунёси)
- ижтимоий-сиёсий қадриятлар (эркинлик, тенглик, биродарлик ва бошқалар).
- маданий-маърифий қадриятлар турига таълим-тарбия, адабиёт, тиббиёт, тил, миллий мерос, санъат, ҳунармандчилик маҳсулотлари, тарихий ва маданий ёдгорликлар, халқ удумлари, ўйинлари, маросим ва урф - одатлари киради.

Инсон эркинлиги ва унинг кадр-қимматини қонун асосида белгилаб бериш, уни ҳимоя қилиш Ўзбекистон Республикаси Конституциясида қуйидаги сўзлар билан ифода этилган: "Ўзбекистон Республикаси демократия, умуминсоний принципларга асосланади, уларга кўра инсон, унинг ҳаёт эркинлиги, шаъни, кадр-қиймати ва бошқа дахлсиз ҳуқуқлари олий қадрият ҳисобланади. Демократик ҳуқуқ ва эркинликлар конституция ва қонунлар билан ҳимоя қилинади".

Қадриятлар масаласида академик Ж.Туленовнинг қарашларига кўра қадриятларни миллий, минтакавий ва умуминсоний қадриятларга бўлиш мумкин. Ж.Туленовнинг бу қарашларига тўла қўшилиш мумкин, чунки қадриятларнинг барча турларн ҳам миллийликдан минтақавийликка ва умуминсонийликка қараб боради.

Минтакавий қадриятларга мисол тариқасида бизнинг ҳудудимизда истиқомат қилувчи ўзбек, қozoқ, тожик, қирғиз, туркманларга хос бўлган умуминсонликка эга бўлган барча қадриятларни айтиш мумкин. Марказий Осиё халқларининг иқтисодий, маданий, маънавий муносабатлари жуда қадим замонларга бориб тақалади. Шунинг эътирофи этиш керакки, мазкур халқларнинг шахс тарбияси билан боғлиқ анъаналари, қадриятларида ҳам уларни бир-биридан ажратиш олиш мумкин эмас. Тарбиянинг бу анъаналари қуйидаги ҳолларда намоён бўлади:

- диний тарбия анъаналари;
- ватанпарварлик тарбияси;
- катталарга ҳурмат, кичикларга иззатда бўлиш;
- оилавий муносабатлар (эр, хотин);
- ота-она ва фарзандлар муносабати;
- қариндош-уруғчилик муносабатлари;
- табиат ва жониворларга бўлган муносабат;
- жисмоний тарбия анъаналари ва бошқалар.

Марказий Осиё халқлари тарбия усулининг ажралмас асосий қисми ҳисобланган жисмоний тарбия билан боғлиқ қадриятлар ва анъаналари қуйидаги умумийликка эга:

- Жисмоний тарбия воситаларининг умумийлиги.
- Жисмоний тарбияни амалга ошириш усуллариининг умумийлиги.
- Шахс жисмоний баркамоллигини улуғлаш ва қадрлашдаги ҳис-туйғуларнинг умумийлиги.
- Ҳозирда дунёга юз тутаётган миллий спорт турлари (кураш, белбоғли кураш, турон якка кураши, ўзбек жанг санъати, чавандозлик, улоқ-кўпкари кабилар)нинг умумийлиги ва бошқалар.

Спорт ва спортчиларимиз ғалабалари ўсиб келаётган ёшларимиз характери тобламоқда, уларнинг қалбида ўз халқи, юрти билан фахрланиш туйғуларини уйғотмоқда. Спорт - ғурур, спорт - шараф, спорт - шаънга айланмоқда.

Мамлакатимизда спорт соҳасига берилаётган эътибор давлат сиёсати даражасига кўтарилгани бундай муваффақиятларнинг ҳамда қураётган демократик жамиятимизга муносиб жисмоний ва маънавий соғлом, ҳеч

кимдан кам бўлмаган комил авлодни тарбиялашнинг муҳим омили бўлиб хизмат қилмоқда. Амалга оширилаётган улкан ишлар жумладан қишлоқ жойларда барпо этилаётган футбол майдончалари, зомонавий спорт комплекслари, спорт мактаблари, турли-туман спорт иншоотлари бунинг ёрқин далилидир.

Спорт бу тарихан шаклланган инсон фаолияти бўлиб, танлаб олинган бирор бир спорт турида юқори натижага эришиш ва махсус мусобақалар шароитида юксак ютуқларни, ғолибларни аниқлаш ва уларни улуғлашдан иборат. Спорт ҳозирги замон жамиятининг таркибига киритилган бўлиб, унинг моҳияти хилма-хил ва кўп қирралидир. Жаҳон ижтимоий-сиёсий тизимининг элементлари сифатида улар қаторига спорт масалалари билан шуғулланувчи халқаро уюшмалар, спорт турлари бўйича халқаро федерациялар, спортнинг техник турлари бўйича халқаро бирлашмалар, халқаро туризм ташкилотлари ва бошқалардан иборат бўлиб, спортни ривожлантириш масалалари БМТ да, давлат парламентларида муҳокама қилинади. Конституцияларда, сиёсий партияларнинг дастурларида ўз аксини топган. Спортга раҳбарлик қилиш давлат даражасида амалга оширилади. У асосан икки қисмдан базавий ва махсус хизмат қисмларидан ибора бўлиб, булар унинг самарадорли ишлашини таъминлайди.

1. Базавий қисмга спорт мусобақалари киради.
2. Махсус хизмат қисми - спорт машқи. Спортчиларни саралаш, тайёрлаш ҳакамлик ва бошқалардан иборат.

Тарбиянинг ҳаёт билан боғлиқлиги талабидан келиб чиққан ҳолда, бевосита машғулот фаолиятининг тарбияловчи аҳамиятини алоҳида таъкидлаб ўтиш зарур. Спорт машғулот жараёнида ёш спортчилар меҳнатни севишга, қийинчиликларни енгиб ўтишга, дўстона ёрдам беришга ўрганадилар. Машғулот вақтида уларга ижтимоий-фойдали меҳнат малакалари сингдириб борилади. Шу мақсадда машғулот жараёнига, мусобақаларга, турли спорт тадбирларига масъулият ва бурч деб қараш зарур, чунки бу йўналиш спортчи шахсининг ҳар томонлама ривожланишини таъминлайди, унда актив ҳаётий вазиятни, юксак фуқаролик фазилатларини шакллантиради. Онг ва хулқ бирлигига эришган ҳолда спортчини сўзда ҳам, ишда ҳам ўзбек спорти ахлоқ-одоби руҳида тарбиялаш зарур. Спорт ахлоқ-одоби талабларининг қатъий эътиқодга, ахлоқ-хулқ одатларига айланиши, аниқ ишларда намоён бўлиши лозим. Машғулот чоғидаги ўзаро ёрдам ва астойдил меҳнат, мусобақалардаги соф спорт кураши, спорт жамоаси ва ундан ташқаридаги ижтимоий фаолият - буларнинг барчаси тарбиянинг таъсирчанлигини таъминлайди.

Спортчилар билан тарбиявий иш олиб бораётганда спорт фаолияти жамиятни, унинг маданиятини, кишиларнинг турмуш тарзини такомиллаштириш вазифалари билан алоқадорлигини тушунтиришга муҳим ўрин ажратилиши лозим.

Спорт билан шуғулланиш ижтимоий мақсадга эгадир, булар: унумли меҳнатга ва Ватанни ҳимоя қилишга тайёрлик; жисмоний, иродавий ҳамда ахлокий фазилатларни ҳар томонлама ривожлантириш, тўлақонли бўш вақтни ташкил қилиш, жамоа фаолият малакаларини ҳосил қилиш учун шарт-шароитни таъминлашдир. Ўзбекистон Республикасидаги кўп миллатли спорт ҳаракатида турли миллат ва халқ вакиллари орасида халқаро ҳамдўстлик алоқаларини ривожлантириш ва мустаҳкамлаш каби ижтимоий аҳамиятга молик вазифалар ҳал қилинади. Кўп миллатли спорт жамоаларидаги ўзига хослик шундаки, шахслараро характер муносабатлари уларда миллатлараро муносабат ифодаси билан боғланиб кетади. Бу эса бизнинг кўп миллатли давлатимизга янги ҳуқуқий демократик жамиятимизга хос хусусиятдир. Кўп миллатли жамоа яна шу билан характерланадики, унда халқаро ҳамдўстлик муносабати соҳасида унинг аъзолари томонидан ғоявий-сиёсий, ахлокий қадриятлар фаол ўзлаштириб олинади. Негаки, бизнинг жамиятимиз бундай имкониятларга тўла-тўқис эгадир, бу эса янги жамият кишилари - Ўзбекистон халқининг янги тарихий муносабатини шакллантиришга кўп жиҳатдан кўмаклашади. Спортчилар мураббийнинг раҳбарлиги остида машғулот ва ижтимоий-фойдали фаолият жараёнида умумтаълим мактабларида эгаллаган халқаро ҳамдўстлик муносабатларининг моҳиятига доир билимларини чуқурлаштирадilar, спорт ҳаракатининг халқаро миқёсдаги аҳамиятига оид билимларни ўзлаштириб оладилар.

Хулоса қилиб айтганда жисмоний тарбия ва спорт, қадриятлар фаолиятини ўрганиш ва адабиётларни таҳлил этиш шуни кўрсатдики, мақсадга қаратилган маъруза ва суҳбатларда келтирилган далиллар амалий фаолият билан мустаҳкамланиб борилсагина, ёш спортчиларда инсоний ва интернационал муносабатлар тўпланади.

References.

1. Ўзбекистон Республикасининг “Жисмоний тарбия ва спорт тўғрисида”ги Қонуни. Янги таҳрири. 2015 йил 4 сентябр.
2. Ўзбекистон Республикасида жисмоний тарбия ва спортни янада такомиллаштириш ва оммалаштириш чора-тадбирлари тўғрисида //

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 январдаги ПФ-5924-сон Фармонига 1-Илова.

3. Jondor Tulenov. „Qadriyatlar falsafasi” T. 1998y. 236 b
4. Jondor Tulenov. „ Milliy Qadriyatlar va ijtimoiy taraqqiyot” T. 1999 y.
5. Ф.Қ.Ахмедов, А.Р.Абдулахаов. Ўзбек кураши – миллий ва умуминсоний қадриятлар дурдонаси. Тошкент – 2017. 128 бет.